

Joško Božanić
Split

O ČUDU VELIKIH RJEČNIKA MALIH GOVORA

*U POVODU »RJEČNIKA GOVORA MJESTA
LOŽIŠĆA NA OTOKU BRAČU« FILIPA GALOVIĆA
I PAVLA VALERIJEVA*

Filip Galović; Pavle Valerijev (2021). *Rječnik govora mjesta Ložišća na otoku Braču*. Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište.

Napisati rječnik čiji fond natuknica višestruko premašuje vokabular prosječnoga stanovnika velegrada, i to rječnik jednoga malog otočkog naselja koje ima samo 150 stanovnika, jest čudo. Je li moguće da je kolektivna memorija jedne tako minijaturne organske zajednice sačuvala do danas tisuće riječi koje se razlikuju od leksika standardnoga jezika? Brojni rječnici malih organskih idioma na čakavskom jezičnom području koji su se pojavili posljednjih dvadesetak godina, to čudo potvrđuju.

Evo pred nama jedan takav rječnik koji potpisuju dva autora koja se međusobno nisu nikad u životu sreli: mladi docent jezikoslovlja, dijalektolog dr. sc. **Filip Galović** s Hrvatskoga katoličkog sveučilišta u Zagrebu, iz Milne na Braču, rođen 1982., i **Pavle Valerijev**, rodnom iz Ložišća, profesor na učiteljskim školama u Petrinji, Šibeniku i Splitu, rođen u 19. stoljeću – godine 1896. Dakle, riječ je o vrlo neobičnom suautorstvu jednoga dijalektologa, leksikografa te jednoga pasioniranog sakupljača leksičke i govorne građe svoga užeg zavičaja. Sretna je okolnost da je kći Pavla Valerijeva **Diana Gunjača** sačuvala zapise govorne i leksičke građe govora Ložišća, koju je godinama prikupljao njezin otac, i ustupila je Filipu Galoviću koji je već bio objavio nekoliko radova o govoru Ložišća. Bio je to izazov Filipu Galoviću da krene u zahtjevan i dugotrajan projekt pisanja rječnika jednoga organskog govora otoka Brača.

Ta rukopisna ostavština pokojnog Pavla Valerijeve sadržavala je dragocjen leksički fond Ložišća, što je bila podloga na koju je 2014. Filip Galović započeo pisati *Rječnika govora mjesta Ložišća na otoku Braču*.

S obzirom na to da je Filip Galović morao započeti, da se izrazimo metaforično, graditi ovaj rječnik iz temelja, jer naslijedio je tek rječničku građu svog prethodnika (5600 riječi bez opisa značenja, gramatičkih odrednica itd., uz neke tekstualne dodatke), valja procijeniti njegovu zaslugu da tu baštinjenu građu strukturira, akcentira, protumači i uobliči u reprezentativan dijalektološki rječnik jednoga bračkog govora. Naslijeđena leksička i govorna građa posebna je vrijednost ovoga rječnika s obzirom na to da je zabilježen leksik govora kakav se u Ložišću govorio prije više od stotinu godina, u vremenu, dakle, prije velike kulturološke i civilizacijske mijene koja je dramatično utjecala na organske vernakularne idiome, ali isto tako ta vrijednost ne bi nikada postala integralnim dijelom jednoga suvremeno koncipiranoga leksikografskog djela kakvo je stvorio svestrani istraživač hrvatskih organskih idioma, vrstan dijalektolog Filip Galović, koji se nije zadovoljio naslijeđenom leksičkom građom, već je krenuo u temeljito i višegodišnje terensko istraživanje govora Ložišća, njegova današnjega stanja, njegova vokabulara koji su oblikovali novi, bitno drugačiji uvjeti življenja u ovom insularnom svijetu.

I upustio se Filip Galović u smionu pothvat gradnje *Rječnika govora mjesta Ložišća na otoku Braču*. Poput onih starih *škarpelina* i *muratura* čije su vrijedne ruke podigle impresivno zdanje crkve sv. Ivana i Pavla u središtu Ložišća, Filip Galović 2014. kreće u pothvat gradnje monumentalnoga rječnika ovoga malog bračkog mjesta koje danas broji tek 150 stanovnika. Uspoređujem taj Galovićev pothvat s graditeljskim jer rječnik se gradi kao katedrala, *facada* po *facada*, riječ po riječ, a one, riječi, jedna drugu prizivaju, evociraju i povezuju čvrstim vezivom asocijacija. Citirat ću i ovdje, opetovano, sjajnu sentencu Mladena Pejakovića: »Rječnik je najmunđrija čovjekova gradnja i najveličanstvenije gradilište.«¹ A citirat ću i moga *nonota* Jozota Božanića Pepeta, koji mi je znao reći, kad bi vidio da pomno bilježim riječi iz njegovih priča kao dragocjenosti koje valja oteti zaboravu: »E, muj sinko, duć ćeš ti kraju jerbo besida besidu izganje.« Smisao toga proverbijalnog izraza na komiškom jest da riječi jedna drugu izgone (*izganju*) na površinu sjećanja kada tonu u zaborav. Asocijativna mreža kolektivne memorije povezuje riječi sve dok se niti asocijacija posve ne prekinu i kada ih nema više tko prizvati u život međuljudske komunikacije niti kao kulturno dobro nematerijalne jezične baštine.

Filip Galović kao mlad i plodan dijalektolog eto »došao je kraju« u gradnji jednog jezičnoga monumenta – rječnika Ložišća. Otok Brač dobio je 2006. *Rječnik*

¹ Pejaković, Mladen (1982). *Starohrvatska sakralna arhitektura*. Zagreb. Str. 13.

bračkih čakavskih govora akademika Petra Šimunovića koji je obuhvatio leksik Dračevica, Ložišća, Nerežišća, Postira, Pražnica, Bola, Supetra, Milne i Selaca. Takvi leksikografski pothvati poput Šimunovićeve rijetki su na hrvatskim otocima. Ipak valja reći da monumentalan Šimunovićev *Rječnik*, koji je obuhvatio i dio leksika Ložišća, nije umanjio smisao Galovićeve pothvata da nastavi i dovrši započeti rad na rječniku Ložišća koji je davno započeo Pavle Valerijev.

Rječnik Ložišća ima više od 12 600 natuknica, što ga uvrštava među obimnije rječnike čakavskih govora. Galović je uvrstio i leksik za suvremene pojmove, a uvrštenje tih leksema motivirano je posebnošću njihovih naglasaka i oblika. Uvršten je onimikon govora Ložišća, antroponimi i toponimi te etnici i ktetici.

Uz ovaj je rječnik Galović objavio i svoju studiju o govoru Ložišća. Vrlo iscrpno prikazan je njegov fonološki sustav, prozodija, analizirana je njegova morfologija, sintaksa i leksik. To je dragocjen prilog istraživanju čakavskih govora otoka Brača. Rječniku je Galović pridodao i mnoštvo primjera živa govora koje je prikupio na terenu.

Rječniku je dodana i bogata građa iz sačuvane bilježnice koautora Pavla Valerijeva. Tu je popis osobnih imena i prezimena, nadimaka, pa toponimija koja obuhvaća šire područje Ložišća. Dodana je obimna paremiološka građa: poslovice, uzrečice, frazemi, zatim pučke pjesme, kao i stihovi Pavla Valerijeva.

Ovo leksikografsko djelo Filipa Galovića i Pavla Valerijeva značajan je doprinos ne samo leksikografiji otoka Brača već i ukupnoj čakavskoj leksikografiji. Tu činjenicu ovdje naglašavam svjestan trenutka u kojemu se ovakvo djelo pojavljuje. A to je vrijeme kada je vernakularna jezična baština ugroženija nego ikada u svojoj povijesti, vrijeme kada baština ostaje bez baštinika, a upravo je jezična vernakularna baština najosjetljivija jer zavisi od usmene predaje koja je prvi put u povijesti prekinuta. Dogodio se hijatus u komunikaciji među generacijama, prekinut je međugeneracijski transfer iskustva preko jezične komunikacije između starih i mladih. Prostor između korica knjige jedino je preostalo mjesto očuvanja stoljećima akumulirane i donedavno sačuvane jezične baštine organskih društvenih zajednica u globalizacijskim procesima. U tom kontekstu valja ocijeniti, valja vrednovati pothvat mladoga dijalektologa Filipa Galovića koji je objavio velik rječnik jednoga malog otočkog idioma, rječnik koji publicira njegova matična znanstvena ustanova Hrvatsko katoličko sveučilište u Zagrebu, a posebno valja vrednovati njegovu gestu podjele autorstva ovoga djela sa sakupljačem dijela leksičke i govorne građe svoga nepoznatog prethodnika i zaljubljenika u zavičajni idiom Pavla Valerijeva.

Ovaj rječnik značajan je doprinos očuvanju, održavanju i promociji nacionalnoga kulturnog dobra »Govora milnarskog područja« koje je godine 2017. proglasilo Ministarstvo kulture Republike Hrvatske na temelju inicijative i elaborata

Filipa Galovića, a obuhvaća govore Milne, Bobovišća i Ložišća. Smisao zaštite nacionalnoga jezičnog kulturnog dobra ostvaruje se u prvom redu znanstvenim istraživanjem ugroženih idioma na terenu često među posljednjim govornicima tih idioma, a Galovićevo terensko istraživanje i rezultate tog istraživanja predstavljaju njegovi brojni dosad publicirani dijalektološki radovi i ovo leksikografsko djelo kao kruna njegova znanstvenoga rada posvećena zavičajnim idiomima rodnoga mu otoka Brača.